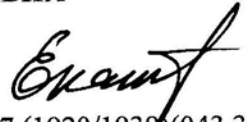

МАНУІЛОВА КАТЕРИНА ВІТАЛІЇВНА

УДК93/94 +320+305.8+947.7.(1920/1939)(043.3)

**ПОЛІТИКА УКРАЇНІЗАЦІЇ І НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ
ПІВДНЯ УКРАЇНСЬКОЇ СРР У 20-30-ті рр. XX ст.**

07.00.01 – історія України

ТЗ(Чук)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

УДК 93/94

1583433

21/11/11

Реср

140567

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії України Одеського національного університету імені І.І.Мечникова Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, доцент
Михайлуца Микола Іванович,
Одеський національний морський університет,
завідувач кафедри українознавства.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Кульчицький Станіслав Владиславович,
Інститут історії України
Національної академії наук України,
завідувач відділом історії України 20 – 30-х рр. XX ст.;

кандидат історичних наук, доцент
Дізанова Ада Віталіївна,
Ізмаїльський державний гуманітарний університет,
доцент кафедри історії України.

Захист відбудеться “28” вересня 2011 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.051.08 Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (65082, м. Одеса, вул. Єлисаветинська, 12, ауд. 9).

З дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (65082, м. Одеса, вул. Преображенська, 24).

Автореферат розісланий “25” серпня 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат історичних наук, доцент

Н.О. Петрова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Світовий досвід доводить, що актуальною проблемою сучасності залишаються міжнаціональні відносини. Сьогодні мирне співіснування національних меншин з титульним етносом посідає одне з головних місць у внутрішній політиці країн світу й України, значну частку населення якої складають етнічні групи.

Серед пріоритетних завдань внутрішньої політики незалежної України виокремлюється гармонізація міжнаціональних відносин, підвищення національної свідомості і формування наріжних основ політичної нації. З огляду на це, особливого значення набуває науково-історичне обґрунтування та надання рекомендацій задля здійснення сучасної етнополітики. Ефективна її реалізація має збалансовувати оптимальне співвідношення інтересів українців як титульного етносу та етнічних меншин, сприяти розвитку їх національно-культурних складових, забезпечувати правову основу міжетнічної взаємодії національних спільнот України.

Той факт, що в пострадянській Україні вдалося уникнути міжнаціональних конфліктів, свідчить про вираженість національної політики держави. Подальша розробка адекватної викликам часу національної політики актуалізує вивчення і врахування історичного досвіду в цій сфері, особливо 20 – 30-х рр. XX ст., коли в УСРР проводилась політика українізації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах проблематики наукової теми кафедри історії України Одеського національного університету імені І.І. Мечникова: «Історія Південної України в національному та європейському контексті» (державний реєстраційний номер 0106U008143).

Мета дослідження: проаналізувати вплив політики українізації на культурно-мовні, світоглядні та ціннісні орієнтири національних меншин півдня України в 1920 – 1930-х рр.

Досягнення поставленої мети передбачало вирішення низки дослідницьких завдань:

- з'ясувати стан наукової розробки теми, проаналізувати джерельну базу, визначити методологічну основу та категоріально-понятійний апарат дослідження;
- розкрити передумови, ідеологічні засади і політико-правову модель етнополітики УСРР у 1920 – 1930-х рр.;
- простежити ставлення радянської влади до національних меншин у контексті політики українізації й політичну боротьбу довкола розробки офіційного партійно-державного курсу коренізації;
- з'ясувати особливості реалізації політики українізації в національно-територіальних адміністративних одиницях;
- показати трансформації політичних, культурних та мовних орієнтирів національних меншин під час упровадження політики коренізації й українізації;
- визначити масштаби впливу українізації на культурно-мовні орієнтири національних меншин;
- дослідити етнополітичні орієнтири та реакцію кожної з етнічних груп на здійснювану радянською владою політику українізації й обумовлену цією орієнтацією лінію поведінки.

Об'єкт дослідження: національні меншини півдня УСРР в умовах суспільно-політичних і культурних змін у 1920 – 1930-х рр.

Предмет дослідження: політика українізації та її вплив на культурне, мовне, освітнє і громадське життя національних меншин півдня УСРР у зазначений період.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 20 – 30-ті рр. XX ст. Визначення нижньої межі 1921 р. зумовлене встановленням радянської влади в УСРР і початком політики українізації. Верхня межа окреслена кінцем 1930-х рр. У 1938 р. відбулось остаточне згорання політики коренізації через урівнення в правах російськомовної газети «Радянська Україна» з українськомовною «Комуніст» та було прийнято постанову ЦК ВКП(б) й Раднаркому «Про обов'язкове вивчення російської мови в школах національних республік і

Наукова бібліотека

Одеського університету

ім. І. І. Мечникова

областей», а у 1939 р. ліквідовано національне адміністративно-територіальне районування. Хоча реальне згортання українізації спостерігалось уже на початку 1930-х рр.

Територіальні межі дослідження охоплюють південь України та територію Молдавської АСРР, яка входила до УСРР. Окреслений регіон включає сучасні Одеську, Миколаївську, Херсонську області.

Методи дослідження. Основоположними методами дисертації стали проблемно-хронологічний, історико-порівняльний, історико-типологічний, статистичний, кількісного аналізу, метод періодизації, історичного опису, аналогії. При опрацюванні джерел використовувалися прийоми історичної герменевтики.

Об'єкт дослідження розглядається як цілісна система завдяки системному науковому методу.

Вивчення процесу реалізації політики українізації у середовищі національних меншин півдня УСРР, її впливу на особливості їхнього становища, соціально-економічного, політичного й культурного розвитку у ході дослідження реалізувалося завдяки історичному та логічному методам. Складовими частинами логічного методу є аналіз і синтез.

Для обґрунтування власних припущень і гіпотез автором було використано метод актуалізації. Цей метод є важливим для питань, пов'язаних із вивченням історії реалізації політики українізації в середовищі національних меншин, дослідженням змін в їх освітній сфері та мовних орієнтаціях.

Метод аналогії доцільно використовувати при вивченні особливостей розвитку окремих національних меншин, з'ясовуючи таким чином ступінь проникнення українізаційних процесів в різні сфери їх суспільного життя та спричинені ними зміни в мовно-освітніх орієнтаціях.

Математичні методи – статистичний та кількісного аналізу – дали змогу проаналізувати демографічні показники й етнічний склад населення півдня України.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що, на основі вивчення широкого масиву опублікованого та вперше залученого до наукового обігу архівного матеріалу подано всебічну характеристику впливу політики українізації на національні меншини півдня України;

- продовжено дослідження становища національних меншин;
- зазначено, що українська мова та культура поступово ставала для етнічних меншин близькою та зрозумілою;
- досліджено специфіку українізаційних процесів щодо національних меншин на півдні України в 20 – 30-ті рр. XX ст.;
- розкрито ставлення до цієї політики різних категорій населення;
- розглянуто форми підтримки і протесту різних етносів південноукраїнського регіону заходам українізації;
- досліджено зрушення, що відбулись у самосвідомості етнічного населення під час упровадження політики українізації;
- доведено та обґрунтовано, що політика українізації дозволяла розвиватися національній ідентичності євреїв, поляків, німців, болгар та інших національностей півдня України, сприяла запозиченню й інтеграції її кращих здобутків у культурний, освітній та мовний простір цих народів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дисертації можуть бути використані для написання узагальнюючих праць, підручників з історії України та національних меншин, української культури, міжнаціональних відносин, політології, етнології; при розробці спеціальних курсів, у державотворчій роботі при розробці заходів щодо управління й регулювання національних відносин в країні.

Особистий внесок здобувача. При роботі над темою, в результаті співробітництва з к.і.н., доц. В. М. Чумаком, з'явилася спільна публікація «Відображення політики українізації в УСРР в західноукраїнській та емігрантській пресі 20-х рр. XX ст.» (зб. наук. праць: «Стосунки Сходу та Заходу України: суб'єкти, інтереси, цінності» (Луганськ. нац. пед. ун-т,

Луганськ 2007), в якій особистий внесок здобувача у висвітленні питань, пов'язаних з відображенням політики українізації у західноукраїнській пресі становить 50%.

Апробація результатів дослідження відбувалася під час виступів на конференціях: Науковій конференції викладачів, студентів, магістрів, аспірантів та молодих вчених історико-філологічного факультету Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського «Історіосфера» (Одеса, 2006); II Міжнародній науковій конференції «Національна інтелігенція в історії та культурі України у XIX–XXI ст.» (Вінниця, 2006); III, IV наукових конференціях «Революції в Україні у XX–XXI ст.: співзвуччя епох» (Одеса, 2007, 2008); III Міжнародній науковій конференції «Стосунки Сходу і Заходу України: суб'єкти, інтереси, цінності» (Луганськ, 2007); Міжнародній науково-практичній конференції «Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правої держави» (Одеса, 2009); Всеукраїнській науковій конференції «VI Богданівські читання» (Черкаси, 2010); Міжнародній науково-практичній конференції «Політкультуротворча діяльність 2010» (Київ, 2010); 63-тій, 64-тій міжнародних наукових конференціях «Каразінські читання (історичні науки)» (Харків, 2010, 2011); III Міжнародній науковій конференції «Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри» (Одеса, 2011).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження оприлюднені в 14 публікаціях, п'ять із яких опубліковано у фахових виданнях, включених до переліку видань ВАК України.

Структура дисертації обумовлена метою і завданнями. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, 9 додатків, списку використаних джерел, який налічує 657 позицій. Загальний обсяг дисертаційної роботи складає 262 сторінки, з яких 184 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження, хронологічні і територіальні межі, вказано на наукову новизну результатів, її практичне значення та апробацію.

Перший розділ «Історіографія, джерела та методологічні засади дослідження» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1. «*Історіографія проблеми*» проаналізовано наукову літературу, яка присвячена політиці українізації та національним меншинам в 20 – 30-х рр. XX ст.

Досвід осмислення українізації розпочався безпосередньо державно-політичним керівництвом СРСР та УСРР у 1920 – поч. 1930-х рр. (В. Ленін, Й. Сталін, Е. Квірінг, Д. Лебедь, М. Скрипник).

У середині 1930-х рр. з'явилися критичні статті А. Хвилі, П. Любченка про «перекручування» у реалізації національної політики та «націонал-ухильництво». В кін. 1930-х рр., у період Великої Вітчизняної війни і повоєнного десятиріччя національне питання відійшло на другий план.

Під час хрущовської «відлиги» Б. Бабій, Г. Шевчук дослідили культурне будівництво 1920 – 1930-х рр. У монографіях В. Вовка, що вийшли в кін. 1960 – 1980-х рр., висвітлювалось забезпечення інтересів національних меншин. У працях І. Грошева, В. Маланчука містяться матеріали про діяльність радянських установ.

З початком «Перебудови» з'явилися роботи С. Дібрової, В. Панібудьласка, в яких робились спроби критичного аналізу національної політики в СРСР.

Здобуття Україною незалежності у 1991 р. відкрило можливості для всебічного осмислення національної політики, яке було здійснене С. Кульчицьким, В. Даниленком, Г. Єфіменком та інш. Автори висвітлили передумови, перебіг українізації та розповіли про злочини сталінського режиму в Україні.

Учені зосередили увагу на галузевих проблемах: дослідили українізацію профспілок (П. Бондарчук), органів влади і радянського апарату (О. Гонтар, В. Стремеська), преси (О. Коляструк), освіти (В. Борисов, К. Малій), розвитку освіти національних меншин

(М. Марчук, М. Михайлуца).

Л. Якубова розглянула історію адміністративно-територіального будівництва; висвітлює особливості суспільно-політичного та культурного розвитку етнічних меншин УСРР; проаналізувала процеси етнокультурної взаємодії й трансформації традиційного культурного середовища етнічних груп.

Соціально-економічні проблеми, репресії, голодомори і повстанський рух етнічних груп півдня України відображено в роботах Ю. Котляра, Т. Іванової, І. Міронової.

Низку праць присвячено соціально-економічним і культурним питанням окремих етнічних громад. В. Орлянський показав соціально-політичні проблеми єврейства, простежив формування мережі єврейських навчальних і професійних закладів та осередків культури. Про поляків писали О. Калакура, Т. Єременко, про німців – Е. Плеська, про болгар – В. Павленко тощо.

Окремим пластом відокремлюються праці дослідників діаспори. У 1920-ті рр. С. Сірополк і М. Шаповал у своїх роботах наголошували на тому, що радянська українізація була часом відродження культури. В 1930-х рр. М. Галій, І. Мазепа розкритикували українізацію, вбачаючи в ній антиукраїнський зміст. У повоєнні роки в працях І Кошелівця, С. Федерівського проаналізовані причини і наслідки українізації. У монографії Ю. Шевельова досліджена мовна політика в українських землях протягом поч. ХХ ст. Вплив соціально-політичних змін на розвиток національної свідомості українців дослідив Б. Кравченко.

Американець Дж. Мейс спільно з українцями М. Панчуком і В. Солдатенком охарактеризували роль націонал-комуністів у політиці українізації.

У підрозділі 1.2. «*Огляд джерельної бази*» проаналізовано джерела, подано класифікацію сукупності писемних джерел, визначено ступінь репрезентативності та повноти забезпечення ними дисертаційного дослідження.

Безперечний інтерес представляють раніше неопубліковані джерела, які розпорошені по архівосховищах України. Документи фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України дозволили показати труднощі політики коренізації, розкрити методи роботи державних органів серед національних меншин, сприйняття етнічними групами політики українізації.

Матеріали Центрального державного архіву громадських організацій України допомогли розкрити механізми прийняття рішень у сфері етнополітики та простежити трансформацію позицій керівництва країни й республіки у 1920 – 1930-х рр. Документи містять інформацію про етапи здійснення українізації в межах всієї України, що дає змогу порівнювати її результати в різних регіонах країни.

У фондах державних архівів: Одеської, Миколаївської та Херсонської областей зберігається матеріал про здійснення національної політики на місцях (документи місцевих органів влади, комісій з українізації; окружні звіти; статистичні відомості з українізації радянського апарату, установ освіти). В документах міститься інформація про реакцію різних верств населення на політику українізації. Аналіз документів показав наявність серйозного розходження між прийнятими офіційними рішеннями та їх впровадженням на місцях.

У дисертації використані опубліковані джерела – документальні і наративні. Актово-документальну основу джерел становить офіційно-нормативна документація (збірки постанов та інструкцій; акти радянського законодавства, декрети, партійні рішення і постанови, стенографічні звіти, матеріали партійних нарад, конференцій, Всеукраїнських з'їздів Рад, ВУЦВК, НКО, ЦК у справах національних меншин).

Важливим джерелом про успіхи українізації є видані у 1950 – 1980-х рр. збірки документів і матеріалів ВКП(б) – КП(б)У, які присвячені культурному будівництву в Україні.

Об'єктивній реконструкції національної політики в УСРР у 1920 – 1930-х рр. сприяли видані у 1990-х рр. збірки документів.

Чільне місце займають статистичні джерела: всесоюзні переписи населення, матеріали статистичних бюро; статистично-аналітичні збірки тощо. Цінними для дисертації є відомості про чисельність, розселення, районування, соціально-економічний і культурний розвиток національних меншин.

Відображення політики українізації та певної громадської думки 20 – 30-х рр. ХХ ст. є в газетах: «Комуніст», «Известия» (Одеського губкому КП(б)У), «Красный Николаев», «Червоний шлях», «Надніпрянська Україна», «Рабочий», які містили на своїх шпальтах спеціальні рубрики.

Серед наративних джерел чільне місце займає мемуарна робота І. Майстренка, в якій автор проаналізував радянську національну політику після завершення громадянської війни.

Важливі відомості про радянську етнічних меншин містять спогади партійних функціонерів, державних діячів, представників інтелігенції.

В мемуарах відображено еволюцію етнічних громад в умовах радянської дійсності, зміну пріоритетів міжетнічного спілкування, світоглядну трансформацію під впливом гасел інтернаціоналізму і класової єдності.

У підрозділі 1.3. «*Методологічні засади дослідження*» визначено теоретико-методологічне підґрунтя дисертації, яке будується на принципах історизму, об'єктивності, системності, багатфакторності, світоглядного і наукового плюралізму, критичного підходу до джерел, наукового пізнання історичної реальності.

Принцип історизму в дослідженні застосовано у розгляді того, як відбувалася трансформація поглядів радянської влади на національне питання, яким чином змінювались підходи і методи до реалізації політики українізації та ступінь впливу цієї політики на освітньо-мовні орієнтири національних меншин.

Принцип об'єктивності дає змогу відтворити минуле неупереджено, уникаючи ідеологічних стереотипів у трактуванні етнокультурних процесів у середовищі національних громад України.

При дослідженні впливу політики українізації на національні меншини, застосовувався принцип системності, який дозволив уявити різнонаціональний соціум як окрему систему з багатогранним комплексом різних аспектів суспільного життя та зробити його аналіз, простежити зв'язки й залежність цього комплексу від конкретної історичної ситуації.

За допомогою принципу багатфакторності досліджені об'єктивні та суб'єктивні фактори, що вплинули на шляхи й темпи здійснення українізації, її вплив на життя етнічних груп, мовні трансформації в їхньому середовищі.

Принцип світоглядного і наукового плюралізму визнає можливість існування кількох точок зору на проблему, що досліджується.

Застосування принципу критичного підходу до джерел диктується ідеологізацією й політизацією суспільного життя у 1920 – 1930-ті рр.

Принципи наукового пізнання історичної реальності ґрунтуються на тому, що більшість сучасних історичних концепцій підтримують позицію про те, що факти і події історії вимагають застосування певних критеріїв відбору та інтерпретації.

Другий розділ «*Чисельність, територіальне розташування та соціальна структура національних меншин півдня України*» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 2.1. «*Національні меншини півдня України в умовах адміністративно-територіального будівництва 1920 – 1930-х рр.*» проаналізовано передумови й особливості національного районування.

Економічна дезінтеграція в УСРР була чинником зростання бажань етносоціальних громад (особливо колишніх колоністів) до самоізоляції з метою захисту власних соціально-економічних інтересів. У свідомості громад етнічних меншин саме національні утворення мали економічне і суспільно-політичне підґрунтя.

Більшовики запровадили національний принцип районування для зосередження у своїх руках всієї повноти влади над національними меншинами. Саме політична складова у

розбудові адміністративно-територіальних одиниць була вирішальною.

Уряд СРСР не надавав серйозного значення створенню національних утворень, останні, згідно з законодавством, не мали самостійної законодавчої, виконавчої, судової влади.

Строкатість етнічного складу півдня України визначала суперечливість адміністративно-територіального структурування.

З'ясовано, що створення Молдавської автономної Соціалістичної Радянської Республіки було пов'язане з завданнями революційного просування у Бессарабію. МАСРР етнічно мала українську більшість (молдавани становили 30,1 %, а українці – 48,5 %).

У підрозділі 2.2. «*Соціальна структура та роль національних меншин у господарському житті регіону*» розглянуті якісна та кількісна характеристики етносоціального становища на півдні України.

Сприятливе географічне положення півдня України стало причиною колонізації й ареною міжнаціональних процесів. Активну участь в них брали різні народи, відмінні один від одного рівнем національної самосвідомості, господарським і культурним розвитком.

Національні меншини, що жили разом в одних населених пунктах, мали інтенсивні міжнаціональні контакти, які значно впливали на етнічну самосвідомість не лише українців та росіян, а передусім таких нечисленних національностей, як поляки, угорці та інш. Прагнення зберегти національну самобутність спонукало деяких з них (чехів, частково німців, греків, молдаван) до замкнутого способу життя і до консервації традиційних його форм.

Серед міських жителів найбільш численними національними меншинами були росіяни і євреї, а меншість складали вірмени, татари, литовці, асирійці. Болгари, молдавани, білоруси та німці мешкали переважно у селах.

Національні райони, утворені на півдні УСРР були сільськогосподарськими з незначним розвитком переробної промисловості. Однак, незацікавленість влади в розвитку місцевої промисловості призвела до її поступового занепаду.

Третій розділ «Еволюція теоретико-правових засад етнополітичного курсу радянської влади як засіб модернізації українського суспільства» має три підрозділи. У підрозділі 3.1. «*Теоретичні засади політики коренізації та політична боротьба навколо неї*» досліджені передумови, ідеологічні засади і законодавчі акти з етнополітики УСРР.

Зазначено, що ставлення більшовиків до національного питання залежало від історичних обставин: коли більшовики прагнули зміцнити свою владу, то запровадили політику коренізації, яка мала обмежений і пропагандистський характер.

Доведено, що незважаючи на розроблену правову базу політики українізації, в жодному законодавчому акті українська мова не визначалась як державна. Російська і українська мови урівнювались у правах. Російська визнавалась засобом міжнаціонального спілкування і мала сприяти залученню народів до російської і світової культур.

У підрозділі 3.2. «*Правове забезпечення українізації національних меншин південноукраїнського регіону*» проаналізовані законодавчі акти з українізації державного апарату в адміністративно-територіальних одиницях.

Аналіз правових актів з мовного питання показав, що російській мові надали перевагу над мовами інших національних меншин, це перекреслювало постановку питання про рівноправність мов усіх національностей.

У підрозділі 3.3. «*Зміни в національній політиці керівництва Української СРР в умовах утвердження тоталітарного ладу*» охарактеризовані передумови згорання етнополітики.

Зазначено, що незважаючи на підтримку більшовиками національно-культурного розвитку неросійських народів (ліквідацію неписьменності, розвиток освіти рідною мовою), у національних регіонах України колективізація проходила з найбільшими ускладненнями. Українці та національні меншини не були опорою більшовицького режиму. Подальша увага до їх національно-культурного розвитку спричинила б неможливість виконання основного

завдання радянської модернізації – збереження СРСР.

Міжнародні події показали, що світова криза не спричинила світової революції, тому відпала необхідність у подальшому проведенні національної політики.

Четвертий розділ «Українізація апаратної сфери й освітнього життя та їх етнонаціональні наслідки для національних меншин південноукраїнського регіону» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 4.1. «*Українізація партійного апарату та державних органів влади в національних районах і сільрадах півдня Української СРР та Молдавській АСРР (1920 – 1930-ті рр.)*» з'ясовані особливості реалізації політики українізації в національних адміністративно-територіальних одиницях.

Національна політика більшовиків передбачала, щоб національні райони і сільські ради очолював радянський апарат, який у своїй роботі мав використовувати мову більшості населення, а у відносинах з РВК і державними органами українську або російську мови.

Найбільш зукраїнізованими виявилися єврейські, молдавські та польські національні сільради. Щодо поляків, то пояснюється це слов'янською спорідненістю мов. Для євреїв причиною вибору нерідної мови було бажання асимілюватися у середовищі українців. Частина молдаван пристосувалась до українського оточення. Греки і болгари у відносинах з РВК використовували російську мову (русифікація в дореволюційні роки, російськомовне оточення). Втрата писемності греками підштовхувала їх до зросійщення. Німці у відносинах з РВК послуговувалися російською (частково зрусифікувались в царські часи). Апарат російських сільрад не сприйняв українізацію й створення національних районів для них було «втечею» від українізації.

У межах МАСРР проводилась молдаванізація, українізація та забезпечувався розвиток національних меншин. У державному апараті республіки швидше проходила українізація, ніж молдаванізація. Причиною було переважання українського населення та асиміляційні процеси серед молдаван. Задля посилення політичного і культурного впливу на бессарабців за Дністром у 1932 р. впроваджено латинський правопис молдавської мови. Відтоді установи і радянський апарат МАСРР масово перешли на українську мову, що пояснюється відсутністю кадрів, які володіли румунською мовою, та технічною невідповідністю переходу на латинський шрифт.

Забезпечення національно-культурних потреб національних меншин МАСРР гарантувалось постановами, прийнятими протягом 1924 – 1928 рр. Однак партійний апарат і радянські установи МАСРР найбільш були пристосовані до обслуговування лише українців та росіян рідною мовою.

У підрозділі 4.2. «*Українізація початкової, середньої та вищої освіти національних меншин*» визначені масштаби впливу українізації на мовно-освітні орієнтири національних меншин.

Доведено, що зміна освітньо-мовних орієнтацій національних меншин відбувається добровільно (низька культура сприймає більш високу), або з прагматичних причин (відкриваються можливості для отримання освіти і кар'єрного росту). Причини українізації німців, чехів, росіян були прагматичні, оскільки у цих національних меншин культурний рівень був вищий, ніж в українців, відповідно, й тенденція переходу на українські цінності була слабшою. Євреї і поляки, незважаючи на те, що їх культурний рівень був вищий, ніж в українців, обирали українську мову. Це пояснюється асиміляційними процесами царської влади. Невизначеність статусу українців-католиків, яких у 1920-х рр. вважали за українців і не створювали для них польських шкіл, призвела до подальшої українізації поляків півдня УСРР. Причинами вибору української мови євреями були бажання асимілюватися серед українців; нестача учителів рідної мови, відсутність серед навчальних предметів старослов'янської мови.

У підрозділі 4.3. «*Ставлення національних меншин до українізації*» досліджені трансформації мовних орієнтирів національних меншин.

З'ясовано, що ставлення різних соціальних верств етнічних груп до українізації було

неоднозначним. Росіяни негативно сприймали українізацію, тому що їх культурний рівень був вищий, ніж у українців. Уряд УСРР надавав перевагу забезпеченню культурних потреб росіян, а більшість партійців не вважали росіян національною меншиною. Навіть за умов українізації за російською мовою зберігався особливий статус мови міжнародного спілкування в СРСР. В округах, де росіяни становили значний відсоток, російська використовувалася як друга офіційна мова.

Неоднозначно поставились до українізації євреї. Частина євреїв, що здобули освіту в царській Росії (урядовці, професорський склад), негативно сприйняли українізацію; на відміну від чиновників, студентства, торговців і ремісників, які поступово українізувалися. Розкол у ставленні до українізації відбувся серед молдаван і болгар. Селяни позитивно поставились до українізації, а інтелігенція цих етнічних груп була зрусифікована. Близькість мови, українське оточення й національний гніт стали причинами позитивного ставлення всіх верств польського населення до українізації.

Негативне ставлення до українізації було у всіх прошарків грецького і білоруського населення (близькість релігії, русифікаторська політика царизму, російське оточення). Німці негативно поставились до українізації і русифікації, оскільки мали високий культурний рівень та прагнули до збереження власних релігійних і мовних традицій.

ВИСНОВКИ

У висновках, узагальнено основні результати дисертації, які зводяться до наступних положень:

1. Для більшовиків національне питання займало другорядне значення. Однак, ставлення більшовиків до національних проблем залежало від історичних обставин. Для встановлення й зміцнення своєї влади необхідно було зробити тимчасові поступки. Такою поступкою була політика коренізації, яка складалася з українізації та забезпечення прав національних меншин.

2. Законодавство з політики українізації мало численні протиріччя, що призвело до гальмування українізаційних процесів. Зокрема, в жодному законодавчому акті, українська мова в Україні не була визначена державною. Російська і українська мови, лише прирівнювались у правах. Причому, російська мова визнавалась засобом міжнародного спілкування і способом прилучення різних народів до російської і світової культур. Це було зроблено більшовиками для того, щоб запобігти втраті контролю над українським суспільством.

3. Невід'ємною частиною впровадження національної політики було створення національних адміністративно-територіальних одиниць і національних сілрад. Це було прогресивним кроком радянського уряду і в перші роки свого існування сприяло дерусифікації національних меншин, національному відродженню народу, певному підвищенню його політичної активності і культури.

4. Українізація створила передумови для зміни освітньо-мовних орієнтацій національних меншин півдня УСРР з російської на українську.

5. Найбільш успішно українізація в середовищі національних меншин просувалася у початковій освіті, певною мірою українізовано установи позашкільного виховання, вища школа.

6. Чинниками, що перешкоджали процесу українізації, були: опір великодержавно налаштованих службовців державного, партійного, профспілкового апаратів, інтелігенції, частини російського або зросійщеного робітництва, недосконалість законодавства, форсування темпів українізації, відсутність матеріальної бази, російськомовне оточення.

7. Українізація сприяла розширенню сфери функціонування української мови й підвищенню її престижності серед національних меншин. У процесі українізації у партійному, профспілковому і державному апаратах істотно збільшилася кількість національних меншин, які володіли українською мовою. Значно українізовано діловодство, листування установ, підприємств і організацій в національних районах і в регіоні.

8. Українізація створила передумови до зміни вектору лояльності етнічних груп півдня УСРР з російського на український. Однак, українізація як протидія русифікації і основа, на якій мали забезпечуватися культурні права національних меншин, не змогла перемогти сильні асиміляційні впливи російської мови та культури. На деякий час національно-культурне відродження стримувало русифікаторські тенденції.

9. Відсутність державного суверенітету УСРР, непослідовність національної політики, обмеженість українізації лише культурно-мовними межами загальмували процес консолідації населення в межах УСРР.

10. У 1930-х рр., політика коренізації для більшовиків втратила актуальність, як наслідок, почалось згортання українізаційних процесів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Мануїлова К. В. Інтелігенція національних меншин та українізаційні процеси в УСРР у 20-х – 30-х рр. XX ст. / К. В. Мануїлова // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Серія: Історія : зб. наук. праць за матеріалами II міжнар. наук. конф., 26-27 жовт. 2006 р. / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця : Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського, 2006. – Вип. XI. – С. 239–242.

2. Мануїлова К. В. Вплив політики українізації на освітньо-мовні орієнтації національних меншин в УСРР у 20-х – на початку 30-х рр. XX ст. / К. В. Мануїлова // Перспективи : Науковий журнал. – Серія: філософія, історія, соціологія, політологія. – 2006. – № 2. – С. 79–83.

3. Мануїлова К. В. Правове забезпечення українізації державного апарату в національних районах і сілрадах УСРР (20-ті – поч. 30-х рр. XX ст.) / К. В. Мануїлова // Науковий вісник / Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2007. – №10. – С. 170–177.

4. Мануїлова К. В. Вплив політики українізації на культурно-мовну акультурацію молдаван півдня України у 20-х – поч. 30-х рр. XX ст. / К. В. Мануїлова // Науковий вісник / Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2007. – №17. – С. 220–226.

5. Мануїлова К. В. Рефлексії одеських освітян євреїв, росіян та українців на політику українізації у 1920-х – 1930-х роках (на матеріалах держархіву Одеської області) / К. В. Мануїлова // Історичний архів. Наукові студії : зб. наук. праць / [голов. ред. П. С. Сохань]. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – Вип. 5. – С. 23–27.

6. Мануїлова К. В. Преса як джерело вивчення національної політики в УСРР у 20–30-х рр. / К. В. Мануїлова // Історіосфера : матеріали наук. конф. викладачів, студентів, магістрів, аспірантів та молодих вчених історико-філологічного факультету Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського, (Одеса, 5 – 6 квіт. 2006 р.) / М-во освіти і науки України, Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса : ПДПУ, 2006. – С. 56–58.

7. Мануїлова К. В. Відображення політики українізації в УСРР в західноукраїнській та емігрантській пресі 20-х рр. XX ст. / К. В. Мануїлова, В. М. Чумак // Стосунки Сходу та Заходу України: суб'єкти, інтереси, цінності : зб. наук. праць за матеріалами II міжнар. наук. конф., 17-18 трав. 2007 р. / М-во освіти і науки України, Луганський нац. пед. ун-т [та ін.]. – Луганськ : Знання, 2007. – С. 416–419.

8. Мануїлова К. В. Українізація й національні меншини в етнополітиці УНР доби Центральної Ради / К. В. Мануїлова // Революції в Україні у XX–XXI століттях: співзвуччя епох : матеріали III міжнар. наук. конф., (Одеса, 16–17 берез. 2007 р.) / М-во внут. справ України, Одес. юр. ін-т Харків. нац. ун-ту внут. справ. – Одеса : ОЮІ ХНУВС, 2007. – С. 94–97.

9. Мануїлова К. В. Концепція українізації П. Скоропадського та її втілення в розбудові української держави / К. В. Мануїлова // Революції в Україні XX – XXI ст.:

співзвуччя епох : матеріали IV міжнар. наук. конф., (Одеса, 25 квіт. 2008 р.) / М-во внут. справ України, Одес. держ. у-т внут. справ. – Одеса : ОДУВС, 2008. – С. 57–60.

10. Мануїлова К. В. Українізація державно-партійного апарату УСРР у 20–30-х роках ХХ століття / К. В. Мануїлова // Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Одеса, 10 квіт. 2009 р.) // М-во внут. справ України, Одес. держ. ун-т внут. справ. – Одеса : ОДУВС, 2009. – С. 50.

11. Мануїлова К. В. Вплив політики українізації на вибір мови промислових робітників і міщанства УСРР (1920-ті–1930-ті рр.) / К. В. Мануїлова // Політкультуротворча діяльність 2010 : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 12–13 квіт. 2010 р.) / М-во освіти і науки України, Нац. авіаційний ун-т [та ін.]. – К. : Вид-во Нац. авіаційного ун-ту «НАУ-друк», 2010. – С. 47–49.

12. Мануїлова К. В. Вплив політики українізації на вибір мови селян національних меншин півдня України у 1920 – 1930-х рр. / К. В. Мануїлова // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри : зб. наук. праць за матеріалами III міжнар. наук. конф., 15–16 квітня 2011 р., / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Ін-т історії України НАН України [та ін.]. – Одеса : БМВ, 2011. – С. 250–254.

13. Мануїлова К. В. Українізація партійно-радянського апарату в Молдавській АСРР у 1920-х – на початку 1930-х рр. / К. В. Мануїлова // Каразінські читання (історичні науки) : 63-я міжнар. наук. конф., 23 квіт. 2010 р. : тези доп. – Х., 2010. – С. 231–232.

14. Мануїлова К. В. Етнічні меншини Півдня УСРР у 1920-х рр.: соціально-економічний аспект / К. В. Мануїлова // Каразінські читання (історичні науки) : 64-а міжнар. наук. конф., 22 квіт. 2011 р. : тези доп. – Х., 2011. – С. 232–234.

АНОТАЦІЯ

Мануїлова К.В. Політика українізації і національні меншини півдня Української СРР у 20-30-ті рр. ХХ ст. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. – Одеса, 2011.

У дисертації охарактеризовано вплив політики українізації на національні меншини Півдня України в 20 – 30-ті рр. ХХ ст. Показано ставлення радянської влади до національних меншин у контексті політики українізації. Досліджено особливості реалізації політики українізації в національних районах та МАСРР. Проаналізовані трансформації політичних, культурних та мовних орієнтирів національних меншин під час впровадження політики українізації. Розглянуто форми підтримки або протесту різних етносів південноукраїнського регіону заходами українізації.

Ключові слова: українізація, коренізація, національні меншини, українська мова, освіта, інтелігенція, робітництво, селянство.

АНОТАЦІЯ

Мануїлова Е.В. Политика украинизации и национальные меньшинства юга Украинской ССР в 20-30-х гг. ХХ в. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова. – Одесса, 2011.

В диссертации охарактеризовано влияние украинизации на национальные меньшинства юга Украины в 20 – 30-х гг. ХХ в.

В результате проведенного исследования выяснено, что ни в одном законодательном акте украинский язык не был признан государственным. Русский и украинский языки

приравнялись в правах. Русский язык признавался средством межнационального общения и приобщения разных народов к русской и мировой культуре.

Неотъемлемой частью национальной политики было создание национальных районов и сельсоветов. Это было прогрессивным шагом и способствовало дерусификации и национальному возрождению этнических групп. Значительное внимание в диссертации уделено особенностям реализации украинизации в национальных районах и в Молдавской АССР.

Установлено, что наибольших успехов украинизация в среде национальных меньшинств достигла в начальном образовании, частично украинизированы учреждения внешнего воспитания, высшая школа.

Выявлены факторы, мешавшие украинизации национальных меньшинств южноукраинского региона: сопротивление великодержавно настроенных служащих государственного, партийного, профсоюзного аппаратов, интеллигенции, части русских или обрусевших рабочих; несовершенство законодательства, форсирования темпов украинизации; отсутствие материальной базы; русскоязычное окружение.

В диссертации определены масштабы влияния украинизации на культурно-языковые ориентиры национальных меньшинств юга Украины. Украинизация способствовала расширению сферы функционирования украинского языка, повышению его престижности среди национальных меньшинств. Во время проведения украинизации увеличилось количество национальных меньшинств, владеющих украинским языком, в партийном, профсоюзном и государственном аппаратах. Значительно было украинизировано делопроизводство, переписка организаций в национальных районах и в регионе.

В диссертации сделан вывод о том, что украинизация создала предпосылки для смены вектора лояльности этнических групп юга УССР с русского на украинский. Но, украинизация как противовес русификации и основа, на которой должны обеспечиваться культурные права национальных меньшинств, не смогла победить сильные ассимиляционные влияния русского языка и культуры. Некоторое время национально-культурное возрождение сдерживало русификаторские тенденции. Но отсутствие суверенитета УССР, непоследовательность национальной политики, ограниченность украинизации лишь культурно-языковой сферой затормозили процесс консолидации населения в границах УССР.

Ключевые слова: украинизация, коренизация, национальные меньшинства, украинский язык, образование, интеллигенция, рабочие, крестьянство.

SUMMARY

Manuilova K. V. The policy of Ukrainization and the national minorities of the South of the Ukrainian SSR in the 20-30-th years of the XX-th century. – The Manuscript.

Dissertation for the Candidate of Historical Sciences degree on speciality 07.00.01 – history of Ukraine. – Odessa I.I. Mechnikov National University. – Odessa, 2011.

In the thesis was made the description of the policy of Ukrainization impact on the ethnic minorities of the South of Ukraine in the 20-30-th years of the XX-th century. The attitude of the Soviet authorities to the national minorities in the context of the policy of Ukrainization was characterized. The features of the implementation of the policy of Ukrainization in the national areas and MASSR were analyzed. The transformation of political, cultural and linguistic points of the national minorities during the implementation of the policy of Ukrainization was analyzed. The forms of the support or the protest of the Ukrainization activities of the various ethnic groups of the south-ukrainian region were examined.

Key words: Ukrainization, autochthonal, the national minorities, the Ukrainian language, education, intellectuals, working class, peasantry.

Підписано до друку 22.08.11 р. Формат 60х84/16

Папір офсет. Ум. друк. арк. 0,7

Наклад 150 прим. Замовлення 684

Видавництво та друкарня "ТЕС"

(Свідоцтво ДК № 771) Одеса, Канатна 81/2

Тел.: (0482)42-90-98, (0482)42-89-72